

Podíl československých učitelů na přípravě školského programu KSČ v období dvacátých let

PhDr. KAREL RÝDL, CSc.,
katedra pedagogiky filozofické fakulty Karlovy
Univerzity, Praha

V období dvacátých let si komunistické strany, sekce Komunistické internacionály (KI), postupně podle doporučení kongresů KI vypracovávaly vlastní kulturní programy a v jejich rámci i programy školské. Tomuto úkolu se nevyhnula ani KSČ, patřící v Evropě mezi početně nejsilnější strany.

Cílem tohoto příspěvku je ukázat podíl pokrokových učitelů při zpracovávání návrhů a podnětů jednotlivců, spolků i organizací do konečné podoby prvního školského programu KSČ. Nebudeme věnovat hlubší pozornost práci učitelů-komunistů a sympatizujících v marxistické levici sociální demokracie a sdružených okolo časopisu Proletkult. Odkazujeme zde na naši práci „Komunistická internacionála a školská politika KSČ v letech 1918–1939“, která vyjde v AUC.

Při formování kulturního programu vycházela KSČ jednak z tradic pokrokového dělnického hnutí, zejména z programů marxistické levice, a tyto formulace byly konfrontovány se zkušenostmi zejména dvou dalších komunistických stran, ruské a německé, které měly dobře propracován systém působení v oblasti výchovy, vzdělání a školství.¹ Čestnou úlohu v této práci měli učitelé spolupracující s KSČ. Z hlediska celkového počtu učitelů v nové republice to ovšem byla pouze nepatrná skupinka, která ale slabou kvantitativní stránku několikanásobně převýšila kvalitativním přínosem pro důslednou demokratickou výchovu a vzdělání. Přes marxistickou levici se ke KSČ dostali zejména učitelé pocházející ze sociálně slabších vrstev. Ti měli k ideálům spravedlivějšího společenského řádu nejbližší. Třídní původ se potom musel nutně projevit i v politickém smýšlení učitelů, třiben navíc i politickými událostmi revolučního charakteru po první světové válce.

Z organizace sociálně demokratických učitelů se začala vyčleňovat skupina učitelů odmítajících oportunistickou politiku vůdců sociální demokracie, která se stala jádrem zakládajících členů Komunistické jednoty učitelů, založené na sjezdu levicových sociálně demokratických učitelů v březnu 1921.²

Hlavní podíl na vytvoření této ideově zcela nové politické organizace učite-

lů měl radikální vršovický učitel odborných předmětů Augustin Jaroslav Doležal, zastávající v jednotě funkci místopředsedy.³ Předsedou byl zvolen František Houser, jeden z vůdčích činitelů marxistické levice a bojovník za práva proletářských dětí.⁴ Ve výboru organizace pracovali další známí pokrokoví učitelé a přívrženci marxistické levice, jako např. Josef Haken, Ladislav Koubek, Karel Hanuš, Jan Hostáň, Vojtěch Pavlásek, Marie Kvíčalová, Vilém Schmitt, Karel Žitný a Hanuš Sedláček.⁵

Úkolem Jednoty bylo ideově sjednocovat a posilovat pokrokové učitele, šířit jejich prostřednictvím ideje marxismu a komunismu mezi ostatní učitele a dbát, aby kulturní program československého učitelstva nebyl v rozporu s kulturněvýchovnými tendencemi komunistů. Později pomáhali členové Jednoty organizovat výchovně vzdělávací práci v kulturně osvětových a výchovných organizacích stojících blízko KSČ. Druhou skupinu úkolů tvořily povinnosti vycházející přímo ze stranické práce. Zde se učitelé-komunisté spolu s dalšími kulturními pracovníky podíleli na přípravě formulování školského programu, pomáhali vypracovávat sjezdové materiály a dokumenty týkající se výchovně vzdělávacích problémů a prosazovali v KSČ aktivní ochranu učitelských zájmů pomocí tisku a prostřednictvím poslaneckých mandátů komunistických senátorů. Ve všech těchto činnostech byli učitelé-komunisté posilováni zprávami o úspěších výchovně vzdělávací a kulturně osvětové práce sovětského Ruska. Mnozí z těchto učitelů a pedagogů se později sami stali šířiteli pravdivých zpráv o sovětském Rusku, o jeho školství, které čerpali jak z tisku, tak z vlastních zkušeností.

Podporou Komunistické jednoty učitelské a později dalších pokrokových učitelských organizací plnila KSČ požadavek Mezinárodního propagačního výboru pro učitele a příbuzná povolání, který se koncem roku 1922 obrátil na komunistické strany jednotlivých zemí, aby podporou pokrokových učitelských organizací bylo dosaženo ustavení jednotných učitelských odborových organizací, které by s Mezinárodním propagačním výborem spolupracovaly.⁶ Vzhledem k situaci v učitelském hnutí, k jeho roztržitosti, nebyly ovšem ve 20. letech vytvořeny podmínky pro vznik jednotné pokrokové učitelské ústředny, která by mohla spolupracovat s mezinárodní organizací.

Komunistická jednota učitelská nebyla typem pevně organizované instituce, spíše bychom ji mohli charakterizovat jako poradní spolek, ideové centrum nebo volné sdružení učitelů se společnými zájmy a ideály. Činnost příslušníků Jednoty byla neobyčejně rozsáhlá a zasahovala téměř do všech proletářských výchovných, vzdělávacích a osvětových organizací a spolků pracujících pod přímým nebo nepřímým dohledem KSČ. Než si přiblížíme práci pokrokových učitelů přímo ve straně, podívejme se na jejich aktivitu v ostatních organizacích, kde působili na přímý popud vedení KSČ ve prospěch revoluční výchovy dětí a mládeže.⁷

Při výchově dětí a mládeže pomáhali učitelé-komunisté ve FDTJ a později ve FPT. Zvláště aktivně zde působil učitel kladenské volné školy práce Jan Hostáň.⁸ Svoji činnost zaměřil na ideovou výchovu, pro jejíž potřeby napsal pod nejrůznějšími pseudonymy řadu textů pro besídky, soubory pohádek, básní a divadelních her.⁹ V edici „Příručky výchovné rady FDTJ“ vydal skvělou a do-

dnes nedocenenou knihu „Práce mezi dětmi“, v níž využil i pedagogických poznatků z kladenské pracovní školy.¹⁰ Hostáň se stal členem Ústřední rady Spartakových skautů práce a členem redakce jejich časopisu „Oheň“. Občas přispíval i do dětského časopisu „Ohníčky“, který řídil další pokrokový učitel Vojtěch Pavlásek, pozdější předseda Výchovné rady FDTJ.¹¹

Pro potřeby politické výchovy FDTJ napsal Karel Žitný dosud málo známou knihu „Výchova ke komunismu — Nárys socialistické školy“.¹² Tato publikace měla ale mnohem širší dosah, zvláště ve vztahu k promýšlení obsahu socialistické výchovy a školy a ke školskému programu KSČ.¹³

Výchovnou činnost FDTJ významně ovlivňoval také Otokar Chlup a z mimopražských učitelů připomeňme alespoň činnost Josefa Píče z Kostelce nad Orlicí.¹⁴

Ve hnutí Svazu bezvěrců, což byla jedna z forem Federace komunistických osvětových jednot, pracoval v oblasti propagace marxistických názorů na náboženství učitel L. Beran, který spolu s Janem Hostáněm připravoval obsahovou část bezvěreckého časopisu „Maják“.¹⁵

V proletářských divadelních souborech sjednocených ve Svazu proletářských ochotníků „Dědrasbor“ pracoval nadšený divadelní teoretik a režisér, učitel Jindřich Honzl, který byl současně významným propagátorem sovětského divadelnictví a školství.¹⁶ Spolu s učiteli A. Balatkou a J. Zorou vytvořil závěrečnou scénu maninské spartakiády v roce 1921, navíc pracoval také v FDTJ. Sovětskou pedagogikou a divadelním uměním byla inspirována činnost propagátora dětských divadelních souborů učitele Antonína Kurše, který stál svými názory velmi blízko KSČ.

V oblasti šíření umělých jazyků esperanta a ido pracoval učitel Vilém Schmitt.¹⁷ Sám napsal učebnici ido a zcela v souladu s usnesením Kominterny o zavedení ido pro zaměstnance Kominterny prosazoval umělé jazyky mezi učiteli. Tehdy to byla jedna z populárních forem dorozumění mezi národy.¹⁸

Komunističtí učitelé pracovali také v družstevním hnutí „Včela“, na jehož kulturních akcích se podílel např. neúnavný Jan Hostáň. V organizaci „Rudá pomoc“ podporovali šíření znalostí o Sovětském svazu. Zvláště aktivně zde působil učitel Urban, který kvůli práci mezi dělnictvem opustil učitelské povolání v přesvědčení, že takto bude proletariátu prospěšnější. Svědčí o prozíravosti komunistického senátora a bývalého učitele Josefa Hakena, že požadoval, aby pokrokoví učitelé setrvali ve školách, kde KSČ zatím měla velmi slabé pozice a kde mohou uplatnit své vzdělání v působení na mladou generaci a tím být straně prospěšnější než na místě řadového referenta v stranickém aparátu.

Řada učitelů, profesorů středních škol a pedagogů vysokých škol pracovala v pedagogickém odboru Společnosti pro kulturní a hospodářské sblížení s novým Ruskem, který byl řízen učitelem Karlem Hanušem.¹⁹ Budování knihovny a čítárny časopisů, besedy, diskuse, přednášková činnost, propagační články, přípravy výstav a další podobné akce, to byl všední obsah života Karla Hanuše a jeho přátel, propagátorů sovětské pedagogiky a školy mezi učitelskou veřejností, Josefa Císaře, písíciho pod pseudonymem Petr Denk, a Tomáše Henka.²⁰ Denními hosty knihovny Společnosti se stali vedle studentů, kulturní inteligence a zájemců z řad dělnictva i pražští a přespolní učitelé, hledající zde

inspiraci pro vlastní pedagogickou činnost i pro upevnění vlastního světového názoru. Zde se formovalo přesvědčení bývalých masarykvců, Ladislava Hanuše, Václava Jaroše a řady dalších, kteří se aktivně zapojili do pokrokového učitelského hnutí, zvláště do práce Socialistického sdružení učitelského (SSU).

Nebudeme se zde zabývat vývojem SSU a jeho působením mezi učiteli. Zaměříme se pouze na práci komunisticky orientovaných učitelů v této nestranické a neodborové organizaci.²¹

Je nesporným faktem, že hlavní zásluhu na vytvoření SSU měli učitelé-komunisté, i když se za duchovního otce myšlenky uvádí v četných vzpomínkách Václav Šprysl, tajemník Československé obce učitelské. Učitelé-komunisté se stali na popud KSČ iniciátory boje učitelstva proti porušování paritního zákona buržoazii a zcela v souladu se směrnicemi III. kongresu KI, přetavenými do konkrétních požadavků KSČ na práci učitelské frakce v rámci strany, začali pracovat na širší základně mezi socialisticky orientovaným učitelstvem s cílem podchytit je oproti útokům reakce a kapitálu, což se stalo hlavním heslem působení SSU, založeného po několika přípravných schůzích pokrokových učitelů v listopadu 1923.²²

Postupně docházelo i k ideové diferenciaci příslušníků SSU. Většina členů Sdružení se dokázala vyrovnat se stále konkrétnějším programem SSU, který byl přizpůsobován nejen domácím politickým poměrům, ale i vývoji mezinárodního dělnického hnutí. Postoje některých příslušníků SSU (Haken, Hanuš, Blažek, B. Kádner) se v mnohých dílčích aspektech působení obsahu a metod vlastní činnosti začaly shodovat či lépe přibližovat postojům KSČ a KI. Je však také pochopitelné, že mnozí se s těmito radikálními cíli neztotožňovali a postupně toto „semeniště bolševismu“ opouštěli (F. Paur, J. Pešek, F. Čálek, S. Stuna). Mezi zbylými členy SSU, socialisty, modráčkovci, demokraty i nestraníky vzrůstal ideový vliv učitelů-komunistů, otevřeně napadajících podstatu kapitalismu a reakce v ČSR. Tento boj spojovali se zápasem za práva učitelů na vysokoškolské vzdělání, materiální zabezpečení, demokratizaci školy prostřednictvím spojenectví s proletariátem. Ale i tito učitelé, z nichž nejaktivnější byli např. Koubek, Jaroš, Hostáň, Kvíčalová, Procházka, Pavlásek, Blažek, B. Kádner, Hanuš, Hrabě, Haken, bratři Máňkové a Hanus²³, představovali ještě ve dvacátých letech široké názorové spektrum v rámci způsobů řešení dílčích problémů zásadních idejí, které je sjednocovaly: socializace společnosti, jednotná škola, propagace sovětských zkušeností, sepětí s proletariátem apod. Domníváme se, že snahy hledat v jejich činnosti uvědomělý vliv marxisticko-leninské pedagogiky prostřednictvím KI jsou nadnesené a zavádějící.²⁴ Musíme ovšem přiznat, že díky podpoře, kterou učitelskému hnutí poskytovala KSČ, se mnohdy nevědomky stávala činnost či závěry usnesení KI mezi učiteli-komunisty populární a přitažlivá. Platí to ale jen o malé skupině učitelů, kteří pravidelně četli i stranický tisk, jenž informace o práci KI přinášel.

Pokusme se nyní o vystopování ideového vlivu komunistických idejí mezi učiteli a jejich vývoje vztahu ke KSČ a KI. Protože bychom nemohli na malé ploše charakterizovat všechny „zainteresované“ učitele, vybrali jsme si osudy Ladislava Hanuše, u něhož se nejzřetelněji uplatnil ideový růst učitele od netřídních názorů na společenské dění až k idejím marxismu-leninismu. Jsme si

vědomí, že se nevyhneme určitému zjednodušení a mnohé aspekty a možné vlivy zůstanou stranou, ale při snaze ukázat na mnohotvárnost a rozporuplnost ideového růstu učitele se tomu nelze vyhnout.

Od počátku samostatné republiky prosazoval Hanus ještě za svého moravského působení program rozchodu s katolickou církví a odrakování. Prostředkem k uskutečnění těchto cílů byla Hanusovi socializace společnosti a demokratizace života reformami, jejíž obsah odpovídal idejím Masarykova programu. Proto se i Hanus na učitelském sjezdu v roce 1920 jako „jediného možného bodu, o nějž lze opřít novou epochu českého života“, dovolává Masaryka.²⁵ Z dalších Hanusových projevů na témže sjezdu ale začíná probleskovat snaha o radikálnější názory, zvláště co se týče jednoty učitelského hnutí, socialistické školy a jejích úkolů, které přesahovaly rámec masarykovského demokratického programu.

Realizace tohoto programu v prvních letech republiky a zejména prosincové události roku 1921 připravily četným učitelským funkcionářům trpké zklamání, po němž se i Hanus začal objevovat stále častěji ve společnosti komunisticky orientovaných učitelů, zejména Bohuslava Kádnera, s nímž promýšlel možnosti aplikace sovětských zkušeností na program socializace českého školství. Tříbení názorů učitelů ve vztahu k idejím socialismu a komunismu názorně dokumentuje anketa Časopisu ČOU, kterou řídil sám Hanus, jehož názory se stále více přibližovaly stanoviskům KSČ.²⁶

Navíc byla mezi pokrokovou částí učitelstva živá idea blízkého sociálního revolučního převratu, očekávaného v Německu, což vyvolávalo vlnu zájmu o politiku komunistů. Na druhé straně zase budily opatrnost a vyčkávání stranické diskuse o reálnosti sociální revoluce u nás, vedené Šmeralem a Vajtaurem, úvahy o provizornosti československých hranic v KI (Zinověv) a autoritativní přístup B. Kuna proti československé delegaci v KI.

Mezi učiteli se proto prolínají i díky tisku zprávy pozitivní a negativní. Velkou roli zde hrála i politicky využitelná (či lépe zneužitelná) situace, vzniklá samostatným státem, v němž si většina obyvatel přála lepší společenský systém, než jaký poskytovala bývalá monarchie. Přetrvala ovšem široká paleta představ o cestách k realizaci takového řádu, mezi nimiž byly zdůrazňovány zvláště cesty „neruské“, plynoucí z národní pokrokové tradice. Nenásilná cesta, propagovaná reformistickými stranami, se zdála být po celou dobu dvaceti let přitažlivější a reálnější než cesta propagovaná bolševickou částí KSČ a KI, zvláště pro učitelstvo. Z diskusí a chování učitelstva bylo jasné, že k politické reakci se přiklání jen malá část učitelů. Převážná většina jich zastávala reformistické názory o nutnosti změn, které by zdokonalovaly a vylepšovaly dosavadní řád, až by se dospělo k socialismu. Učitelé postupně opouštěli ideu prosazování vlastních požadavků pouze svými silami, protože se ukazovalo, že nelze hledat specifické metody a formy boje jen pro učitele, ale je nutné přimknout se k jiné politické síle, k proletariátu, což vyjadřovalo heslo Časopisu ČOU „Blíž k utištěným“.

Jen malá část učitelů ale od počátku prosazovala politiku spolupráce s komunisty. K nim stále více inklinoval i Hanus, což dokládá množství jeho projevů a statí v učitelském tisku, v němž značně narůstal počet zpráv o sovětské

škole a kulturní politice vůbec, které v redakcích prosazovali zejména učitelé pracující v Klubu přátel sovětského Ruska a později v Nejedlého Společnosti.

Složitou cestu k socialismu a jeho formám dokazuje i upřímné vyznání Františka Rajtra: „Můj socialismus je domýšlením Masarykova programu humanitního. Je to můj svěťový názor . . . Dokáže-li někdo poctivě, že jsem upadl do škodlivého moderního bludu, a přivede mě vývojovou psychologií k něčemu lepšímu, potom budu hotov být se a pracovat pro to se stejnou odvahou.“²⁷

Hanusovo levicové smýšlení se neustále prohlubuje. Ke cti mu slouží, že zůstal věren reálným ideám a cílům a své zásady neopustil ani v kampani Učitelských novin koncem 20. let, kdy se zde začala odrážet Kominternou prosazovaná teorie o „sociálfašismu“ v pohledu na učitelské odborové organizace. Přitom je jasné, že obě dvě (jak ČOU, tak SUČ) musely při plnění svých statutárních povinností jednat s vládními orgány, politickými koaličními stranami a jednotlivými resortními úřady jako oficiálními výkonnými orgány státu, aby zachraňovaly, popřípadě vymohly pro učitele a školu to, co za daných poměrů bylo reálné vymáhat a požadovat. Tím se ale v očích některých členů SSU stávaly zákonitě reformistickými a kampaň proti kompromisnictví s buržoazií na stránkách Učitelských novin se obracela i proti činnosti ČOU a SUČ. Přitom SSU šlo o neplýtvání silami ve společnosti odsouzené k zániku a o spojení učitelské energie s proletariátem. Je přitom pro dobu příznačné, že mnozí představitelé odborových organizací byli aktivními členy SSU a pravice je v tisku označovala za „náhončí bolševismu“.²⁸ Politika obviňování předáků učitelských odborů, kteří měli být smetení vzbouřeným členstvem, ztroskotala a později byly i tyto metody označeny v KI jako „vulgární chyby“. Přitom je ale nutné rozlišovat, že šlo o chyby v realizaci a ne v zásadách. V otázkách taktiky vždy totiž bývaly ostré spory i mezi politicky blízkými tendencemi, jak dokazuje např. ideový vývoj KSČ ve dvacátých letech či ve VKS(b) po revoluci.

Vedle politického zápasu se Hanus věnoval také působení v oblasti školskopolitické. Stal se jedním z nejhouževnatějších bojovníků za novou školu po stránce formální i obsahové. Tomu podřídil svoji činnost v SSU, ve Škole vysokých studií pedagogických a v ČOU. Zde můžeme nalézt příčiny Hanusovy aktivity v reformním hnutí po roce 1928, kdy již jeho publicistická činnost prokazovala evidentní marxistické přístupy k řešení daných problémů. Podobnou cestu k marxistickému chápání reality prošli i další učitelé-komunisté. Jejich aktivita v SSU se soustředila hlavně do dvou oblastí, do propagace SSSR mezi učiteli a do zvyšování vzdělanostní úrovně a ideové vyspělosti učitelstva.

O procesu poznávání sovětské školy a pedagogiky a její propagaci mezi československými učiteli chybí dosud samostatná práce. Množství údajů je obsaženo v četných vzpomínkách a časopiseckých studiích.²⁹

Po počátečních nesmělých a zkreslených informacích přejímaných ze západoevropského tisku se začaly objevovat původní stati o Lunačarského reformě, dekretech, o sovětské jednotné polytechnické pracovní škole, jejím obsahu a struktuře, o práci mezi mládeží, o likvidaci analfabetismu apod. Velký ohlas vzbuzovaly přednášky Olbrachtovy, Malířové a Nejedlého po jejich návratu ze sovětského Ruska. Velmi populární bylo propagační působení Neje-

délho časopisu Var a aktivita Společnosti pro hospodářské a kulturní sblížení s novým Ruskem, jejíž pedagogická sekce se podílela na všech akcích týkajících se sovětské vědy a kultury v ČSR. Touto popularizační prací a aktivitou se pokrokoví učitelé v čele s Nejedlým snažili eliminovat působení ruské povolunční emigrace, která byla v ČSR velmi štědře podporována. Naopak po celá 20. léta učitelé marně žádali o povolení odborných zájezdů do SSSR, aby se mohli na vlastní oči přesvědčit o pedagogické práci sovětských učitelů a vychovatelů.

Všední, drobnou, ale tím důležitější práci vykonávali členové SSU ve svépomocné soukromé instituci pro zvyšování kvalifikace učitelů národních škol, ve Škole vysokých studií pedagogických (ŠVSP).³⁰ Okolnosti vzniku ŠVSP byly vynuceny postupem buržoazního státu a není divu, že ŠVSP se velmi záhy stala tribunou i politické výchovy učitelů, i když částečně v zastřené formě. Avšak kdo chtěl, ten podtextu rozuměl a pochopil ho. Myšlenky prosazované SSU se dostávaly mezi učitelstvo zvláště od roku 1924, kdy se do vedení kuratoria ŠVSP dostali někteří komunisté, členové SSU.³¹ Byli to Ladislav Koubek, L. Hanus a později i Václav Jaroš.

Formou přednášek a seminářů působil na posluchače školy i přední znalec ruských a sovětských poměrů profesor Z. Nejedlý a částečně i profesor O. Chlup, stojící v čele brněnské ŠVSP.³² Možnosti politického působení zejména mezi mladými učiteli bylo plně využíváno v boji proti reakci.³³ Vedle odborné úrovně rozšiřovalo ŠVSP obzory politické a ideové a nezanedbatelnou stránkou bylo navazování osobních kontaktů mimopražských učitelů s předními pražskými učiteli a pedagogy-komunisty. Ve vzpomínkách Karla Čondla a Ladislava Muchky lze o tom najít informace a poznat nezapomenutelnou atmosféru neformálních besed na ubytovnách či během kulturních akcí mimo výuku.³⁴ Postupně byl obsah přednášek radikalizován ve smyslu nutnosti prosadit reformu školy a důsledně realizovat vysokoškolské vzdělání učitelstva. Představitelé ŠVSP využili usnesení 1. pedagogického týdne v roce 1928, konaného pod záštitou ČOU, a ustavili reformní komisi poté, co MŠANO zůstávalo k výzvám 1. pedagogického týdne hluché. V reformní komisi začalo pracovat i několik učitelů-komunistů. Úkolem komise bylo prosadit program pokusných škol v rámci koncepce jednotné vnitřně diferencované školy Václava Příhody.³⁵ Učitelé-komunisté stáli také u zrodu pedagogické fakulty, která byla otevřena v říjnu 1929 jako soukromá pedagogická akademie. To byl na tehdejší poměry od učitelstva husarský kousek,³⁶ kterým byl realizován druhý bod z usnesení 1. pedagogického týdne, ale i představy SSU o vysokoškolském vzdělání učitelů. Je příznačné, že v této době tvořili předsednictvo SSU jen učitelé-komunisté, Koubek, Jaroš, Hanus, Hostáň a Procházka.³⁷ Aktivně se těchto prací účastnili i Z. Nejedlý a J. Honzl.³⁸

Přes značnou pokrokovost a vliv komunistů v otázkách obsahu ŠVSP je tvrzení o „uplatňování principů marxisticko-leninské pedagogiky v podmínkách buržoazní školy“ těmito učiteli v duchu programu KI prostřednictvím ŠVSP nadsazené a neodpovídá realitě.³⁹ Jisté ovšem je, že i u nás již byly známy některé myšlenky a práce Blonského, Krupské, Lunačarského a Leninovy, jež ale byly masami učitelů chápány jako ideje tzv. proletářské pedagogiky,

týkající se výchovy proletariátu k jeho připravenosti převzít a udržet moc, zatímco marxistická pedagogika, spočívající na bázi historického a dialektického materialismu, se i v SSSR rozvíjela ve velmi složitých podmínkách vzájemného prolínání a ovlivňování nejprogresivnějšími pedagogickými a psychologickými názory buržoazních pedagogů a psychologů, které tehdy ovlivňovaly světové pedagogické dění, a zbavovala se tohoto vlivu až ve 30. letech. V ČSR se skutečná marxistická pedagogika rozvíjela až po roce 1945, ale první náznaky lze vystopovat již v názorech a činnosti O. Chlupa, B. Kádnera a O. Blažka ještě před druhou světovou válkou.⁴⁰

Učitelé-komunisté nepůsobili pouze v různých společenských organizacích a institucích, ale většina byla zapojena přímo do stranické práce v aparátu KSČ, kde pracovali při přípravě obsahu kulturního a v jeho rámci i školského programu, dále mezi mládeží a v edicích a nakladatelství KSČ, v nichž byly vydávány výchovně vzdělávací publikace.⁴¹

Školský program se vyvíjel v souvislosti s celkovým kulturním programem strany vzhledem k ostatním politickým a ekonomickým programům KSČ pomaleji a zvláště ve dvacátých letech mu byla věnována pro ideové spory malá pozornost. To ovšem nevylučuje tvrzení, že by si nedostatečnost pozornosti kulturním a školským otázkám straničtí funkcionáři neuvědomovali. Projevy a činnost senátora Josefa Hakena mohou právě dokumentovat snahu řešit tyto problémy, které byly vzhledem k aktuálnějším a tehdy důležitějším otázkám odsunovány z pořadu jednání.

Problematika obsahu a formy školského programu byla podobně jako další kulturněpolitické otázky řešena vlastně mimo stranu, i když pod jejím vlivem, totiž skupinou komunisticky orientovaných pedagogů a učitelů, z nichž mnozí dále pracovali v SSU nebo v učitelských odborech. Z dobového tisku, schůzovních zápisů a protokolů a zpráv o činnosti vyplývá, že hlavní podíl na koncepci obsahové stránky měli učitelé F. Houser, K. Žitný, A. J. Doležal, J. Haken a J. Volek-Choráz.

Karel Žitný, známý zejména z holešovické pokusné školy, je osobností dosud opomíjenou, zřejmě pod vlivem jeho názorového rozchodu s KSČ po V. sjezdu KSČ. Jeho práce v první polovině 20. let pro školskou politiku strany však zasluhuje uznání a popularizaci.⁴² Jeho již zmíněný spis o obsahu socialistické a komunistické výchovy a organizaci socialistické školy ho nesporně řadí do čela boje za důsledně demokratickou jednotnou školu s promyšleným socialistickým obsahem. To vše bylo podpořeno znalostí sovětských a německých zkušeností. Žitný prosazoval od kritiky buržoazní školy jednotnou, veřejnou a koedukovanou školu, kterou lze ale plně realizovat až v socialistické společnosti. Cílem výchovy na této škole měl být obětavý bojovník za ideje komunismu, připravený pro svoji věc i zemřít. Vzory hledal Žitný mezi husity, legionáři (odraz doby) a hrdiny mezinárodního komunistického hnutí.⁴³ V obsahu jeho pedagogických prací se zřetelně projevilo radostné uvolnění po národním osvobození a nové perspektivy pracovních možností učitele, jakož i zvýšená citlivost pro sociální otázky.⁴⁴ Řada Žitného idejí se později promítla do formulací školského programu KSČ.

František Houser přispěl k obsahové náplni školského programu orientací

na zájmy proletářského dítěte. Jeho čtená vystoupení v parlamentu, na schůzích i publikace dokazují snahu o faktické zlepšení postavení proletářské mládeže ještě v podmínkách kapitalismu.⁴⁵ Houser byl také ideovým otcem školského programu marxistické levice z roku 1920, z kterého také KSČ vycházela při formulaci vlastního programu. Spolu s J. Hakenem probojovával Houser cestou parlamentních interpelací práva proletariátu na širším kulturním základě za zlepšení vzdělávacích možností a hmotné zabezpečení proletářských dětí. V tomto směru nesnižuje kvalitu odvedené práce ani pozdější Houserův rozchod se stranou, když po V. sjezdu nepochopil proces bolševizace.

Drobnou, ale o to důležitější práci odváděl vršovický odborný učitel A. J. Doležal, který řídil až do své názorové roztržky v roce 1925 pravidelnou rubriku „Proletariát a škola“ v Rudém právu. V ní se zaměřoval na vysvětlování nejožehavějších problémů dělnické výchovy, situace dělnických rodin, vztahu k inteligenci a za pomoci dalších přispěvatelů — učitelů a pedagogů — rozšiřoval pedagogický obzor proletariátu též formou kritiky buržoazního systému výchovy a školství. Kriticky se stavěl ke hnutí „Nových škol“, jež u nás propagoval O. Chlup: „Je to pokrokové vzhledem k dnešnímu stavu, ale jen pro bohaté ... Do ideálu jednotné školy mají školy (tj. Nové školy, pozn. K. R.) ale daleko — což stejně nelze uskutečnit nyní.“⁴⁶ Doležal byl také duší dětského časopisu „Kohoutek“, kde spolupracoval zejména s J. Hostáněm.

Snad nejlépe probádanou osobností učitele-komunisty je postava Julia Volka-Choráze. Ten přispíval ke konkretizaci školského programu strany svými názory na organizaci a obsah jednotné školy a na neudržitelnost tehdejšího stavu školy a výchovy.⁴⁷ Propagace ideálů VŘSR a sovětského školství, jehož budování byl očitým svědkem, jakož i jeho kritika buržoazní školy v ČSR byly solí v očích vládnoucí třídy, která proti Volkovi-Chorázovi využila tzv. restriktivního zákona o úsporných opatřeních ve veřejné správě a donutila ho opustit školství. Od roku 1926 pracoval potom Volek-Choráz v redakci brněnské Rovnosti, vyučoval na Ústřední stranické škole a všemi silami pomáhal bolševizovat KSČ v oblasti názorů na kulturu a školu. V roce 1928 odjel do Moskvy jako delegát VI. kongresu KI, během jehož jednání předčasně umírá.⁴⁸

Chorázovy myšlenky o jednotné škole, jejím pracovním obsahu a vnitřní kvalitativní diferenciaci vyvěrají z jeho studia sovětské školy, studia americké high school a Kerschensteinerovy teorie pracovní školy. Mnohé Volkem vyjádřené principy pedagogické teorie jsou naplňovány až současnou formou socialistické školy.⁴⁹ Během vlastní praxe ve straně i na venkovských moravských školách neustále poukazoval na nutnost prohlubování vzdělání jednotlivce, na nutnost souvislé péče o mládež a zejména o proletářské děti. I ve vzdělání proletariátu viděl správné kritérium úspěšnosti revoluce: „... čím vyšším typem revoluce bude revoluce v té které kapitalistické zemi, tím více musíme propagovat tento typ komunisty-revolucionáře a vzdělance.“⁵⁰

Při formulaci školského programu strany vycházeli učitelé z již známých názorů a návrhů, jako byl např. minimální program českých komunistů z roku 1919, z něhož částečně vycházel i program marxistické levice v roce 1920, názory Houserovy a Hanusovy z učitelského sjezdu 1920, názory učitelů-rudoarmejců, z nichž nejvýznamnější byl vedle Volka-Choráze účastník III. kongresu

KI Rudolf Filip.⁵¹ Velkou posilou byly názory a doporučení bývalého učitele z Jičína Josefa Hakena, který se zúčastňoval společných schůzek v rámci SSU a pomáhal politicky usměrňovat některé pedagogicky přitažlivé ideje a problémy školského programu tak, aby odpovídaly realitě doby i marxistickému pojetí výchovných a vzdělanostních problémů. Osudy a práce Josefa Hakena, od roku 1926 člena exekutivy KI, jsou dobře známy, a proto odkazují pouze na literaturu.⁵²

Podrobně-li protokoly a usnesení jednotlivých sjezdů KSČ bližšímu zkoumání z hlediska naší problematiky, zjistíme již celkem předpokládaný fakt, že totiž sjezdy vcelku minimálně přispívaly k formulování školského programu strany. Pokud se výchovně vzdělávacími problémy vůbec zabývaly, orientovaly se hlavně na oblast mimoškolního působení mezi mládeží a na kritiku tehdejšího stavu školství a buržoazní výchovy. Jen sporadicky zazněly hlasy o obsahu socialistické školy a o výchově nového člověka, budovatele socialismu. Teprve V. sjezd KSČ orientoval ústy Josefa Hakena pozornost k významu školy v třídním boji: „... je už na čase uvažovat o výchově a škole z třídního hlediska.“⁵³ Domnívám se, že není nutné chronologicky vypočítávat jednotlivé sjezdy a uvádět jejich myšlenky o výchově a školství vytržené ze souvislostí, protože bychom opakovali pouze mnohokrát uváděné pasáže.⁵⁴ Svoji pozornost zaměříme spíše na mezisjezdovou aktivitu komunistických učitelů a jejich snahy o formulování školského programu.

Značný vliv na obsah školského programu KSČ mělo i poznání zahraničních zkušeností, zejména z Německa a Sovětského svazu, které také nejvíce ovlivnily stanoviska KI, prezentovaná potom zpětně jednotlivým sekcím v podobě minimálních a maximálních programů. Tyto zkušenosti se mezi učiteli dostávaly buď přímo přes stranický aparát, nebo prostřednictvím tisku.⁵⁵

Dne 22. dubna 1924 se v Praze konala schůze učitelů-komunistů, na níž byly projednávány otázky současného stavu školství a jeho ideového obsahu.⁵⁶ Byl kritizován zejména šířící se byrokratismus, obsah zákona z roku 1922, špatná úroveň odborných a učňovských škol a zařízení, vzdělanostní úroveň učitelstva, silné vlivy církve a nechuť buržoazie zlepšit dosavadní stav národních škol. Byla odhalena pravá tvář školních inspektorů, což později zveřejnil F. Houser v Rudém právu.⁵⁷ Zároveň bylo na této schůzce konstatováno, že novou školu lze uskutečnit až v podmínkách socialistického státu. Hlavním bodem jednání ale bylo projednání a schválení Návrhu rámcového školského programu KSČ, který se měl stát a stal se vlastně po celou dobu trvání první republiky jediným platným programem KSČ v oblasti výchovy a školství.⁵⁸ Program byl vypracován pro období diktatury proletariátu a základem se staly ideje předcházejících kongresů KI a myšlenky „marxistického komunismu“.

Jako cíl výchovy je zde uváděna příprava lidí „po stránce tělesné a duševní souladně rozvitých, schopných a znalých práce radostně konané pro obecné blaho, ... bojující za lepší budoucnost lidstva“. Tyto cíle splní jednotný typ školy založený na těchto principech:

- pracovní charakter; na základě hry s estetickými prvky se práce stane výchovným prostředkem, ale ne cílem ve smyslu získávání dovedností. I zde se projeví vlivy idejí Nových škol, volné výchovy apod.: „... vyvine se

nová, družná pracovní kázeň, možná jen při malém počtu žáků. S problémem pracovní školy úzce souvisí i likvidace všech dosavadních zkoušek, zrušení všech dosavadních vysvědčení a omezení klasifikace žáků na nejnutnější míru“;

- jednotnost; dokonalá komuna se stane jediným cílem pro všechny stupně škol, jedinou metodou bude metoda pracovní a výchovné a vyučovací prostředky budou též pro všechny stupně shodné. Škola bude poskytovat jednotné polytechnické vzdělání, bude bezplatná na všech stupních, koedukční a vědecká;
- demokratičnost; zde se také projevily některé ideální představy o diktatuře proletariátu, zvláště v právu občanů veřejně kontrolovat práci školy i učadů a v ideji, že vychovateli budou všichni občané a také školní personál;
- světskost; tento požadavek souvisel s důslednou odlukou školy od církve a s jejím vědeckým obsahem učební látky.

Co se týče učitelů, měli mít vysokoškolské vzdělání v oboru teoretickém a v jednom praktickém pracovním oboru „řemeslném či továrním“.

Po vzoru Lunačarského idejí byl kladen důraz jak na rozumové, tak na citové schopnosti žáka, čímž měly být odstraňovány výchovné extrémy rousseauovského a herbartovského charakteru.

Vzhledem k mravnímu cíli školní výchovy byly odmítnuty jako překonané „sentimentální zásady pedagogického romantismu a liberalismu“, čímž byly myšleny zásady tolstojovské pedagogiky, uplatňované u nás v některých individuálních pokusech 20. let, a prvky pedocentrismu a tzv. reformní pedagogiky, zasahující k nám zejména z Německa a Francie.

Závěr programu je velmi zajímavý v souvislosti s následnou účastí komunistických učitelů v reformním hnutí po roce 1928: „Víme dobře, že jakékoli radostné dětské štěstí a dětství pro všechny děti spravedlivě může být uskutečňováno teprve v komunistické společnosti, jež čeká svého vybudování od akcí proletářských mas a vůle dělnictva. Proto všichni, kdož se hlásíme k myšlence socialistické školy, jsme v prvé řadě socialistickými revolucionáři, kteří usilují nejdřív o provedení socialistického uspořádání společnosti a jejího hospodářství, aby byly otevřeny cesty vývoji nové kultury a mravnosti.“⁵⁹

Již zběžný pohled na program nás přesvědčí o tom, že tento program zahrnoval nejdůležitější požadavky učitelského kulturního programu, které vyplynuly z učitelského sjezdu v roce 1920 a dále byly zpřesněny v rezoluci ČOU z roku 1927, tedy vysokoškolské vzdělání a jednotná škola.⁶⁰

Velmi zajímavé by bylo srovnání tohoto nesporně nejpokrokovějšího školského programu první republiky s programy dalších dělnických stran a zvláště s programem národních socialistů.⁶¹ Nesmí nás ovšem klamat zdánlivá radikálnost tohoto programu, jehož duchovním otcem byl známý pedagogický teoretik profesor František Krejčí a který sice strana schválila jako cíle svého snažení, ale konkrétně nerealizovala žádný z bodů. Program sloužil pouze jako volební vějířka.

Bylo zcela v souladu se schváleným programem KSČ, že se strana chovala velmi zdrženlivě k rychle se šířícímu reformnímu hnutí a k idejím jednotné vnitřně diferencované školy, což bylo také podmíněno řešením druhé vnitro-

stranické krize před V. sjezdem KSČ. Vlastní postoj vyjádřil Josef Haken v diskusi se členy SSU a reformní komise v roce 1929, těsně po skončení V. sjezdu KSČ. Na základě kritiky buržoazního školství vyjádřil přesvědčení, že nelze „nějakými reformami měnit ducha školy a výchovy, pokud buržoazie je u moci. Ovšem toto základní stanovisko nám nebrání, abychom neuplatňovali nebo nepodporovali některé požadavky směřující k tomu, aby vliv buržoazie na výchovu byl zmenšen.“⁶²

Reformního ruchu, přípravy realizace pokusných jednotných škol a praktického obsahu výuky v nich se od roku 1929 zúčastnilo několik učitelů-komunistů, zejména Hanus, Koubek, Jaroš, B. Kádner a Hostáň, k nimž se zřejmě po Hanusově agitaci připojilo celé SSU s podmínkou, že budou osnovy pokusných škol pokrokové, provede se revize učiva a předmětů a nebude (škola, pozn. K. R.) jednostranně ovlivňována západnickou pedagogickou teorií.⁶³ Po počáteční euforii z aktivity a iniciativy pokrokových učitelů se začaly v učitelském tisku ozývat hlasy o tom, že reforma se stala vábníčkou a měšťanskou iluzí. Tyto hlasy zesílily po zveřejnění názorů ukrajinského časopisu „Šlach Ósvity“ na obsah škol II. stupně, tzv. kolení: „... má takovou cenu jako každý návrh školy nového systému zbudovaný na pracovní zásadě, na aktivitě žáků ... Jakou cenu může mít pro ně (tj. dělnictvo, pozn. K. R.) škola, která má na mysli nejdokonaleji činiti totéž, co činí jen za horších podmínek a s menší metodickou obratností a s menším úspěchem dnešní škola střední bourgeoisní země ...“⁶⁴ Rozpaky některých učitelů-komunistů posílila i ostrá diskuse okolo nových osnov pro měšťanské školy v letech 1930–1931, která vyústila v konfrontaci názorů přívrženců O. Chlupa a V. Příhody. Ovšem k názorovému tříbení komunistů ve vztahu k reformním školám došlo až v první polovině 30. let, což je dobře vidět na rostoucím počtu kritických článků v Učitelských novinách.

Vzhledem k zásahům buržoazie do školství v souvislosti s počínající ekonomickou krizí, která radikalizovala myšlení učitelů, bylo zvláště O. Blažkovi, J. Hakenovi a B. Kádnerovi jasné, že škola se stala řečeno slovy Josefa Hory politickým kolbištěm, které se má stát obrovským agitačním polem dnešní vládnoucí třídy.⁶⁵

Přímý kontakt s mládeží mohli učitelé-komunisté udržovat především v oblasti mimoškolního působení v mládežnickém hnutí. Zde museli učitelé řešit několik základních problémů. Bylo to např. správné využívání obsahu komunistické výchovy mezi proletářskou mládeží, eliminování vlivu buržoazní ideologie nacionalismu a militarismu, udržování správného poměru KSČ a komunistických mládežnických a dětských organizací. Většina učitelů začala s těmito organizacemi spolupracovat jako redaktori jejich časopisů. Dosud nezhodnocen byl např. časopis proletářských dětí „Kohoutek“, který měl díky citlivému vedení vynikající výchovně vzdělávací úroveň. Zde aktivně pracoval A. J. Doležal, J. Haken a J. Hostáň spolu s O. Štelclainem.⁶⁶

Po zastavení Kohoutka začal Hostáň vydávat nový časopis „Máj“ s dětskou přílohou „Majáček“.⁶⁷ Přímou ve straně řešili učitelé otázky zapojování příslušníků čs. Komsomolu do praktického třídního boje a od druhé poloviny 20. let se projevuje zřetelná snaha KSČ sjednocovat dosud roztržité pokrokové

mládežnické hnutí na zásadách idejí marxistického přístupu ke stranické práci.

Výchovná a vzdělávací práce strany mezi mládeží významně přispěla po V. sjezdu k úspěšnému odražení fašistických tendencí a k posílení demokratických idejí mezi mládeží.

ZÁVĚREM

Přes četné příležitostné i zásadní studie o činnosti učitelů-komunistů v období první republiky nebyla dosud náležitá pozornost věnována jejich práci přímo pro potřeby KSČ. Tato studie je pokusem zacelit tuto mezeru v poznání nelehké úlohy komunistických učitelů v buržoazní společnosti.

Jejich cesta ke KSČ vedla přes marxistickou levici sociálně demokratické strany a práci v Komunistické jednotě učitelské. Mnozí učitelé zde zúročovali cenné zkušenosti nabyté během pobytu v revolučním Rusku (Haken, Volek-Choráz). Názorový přerod většiny demokratických učitelů k marxismu nejlépe dokumentuje působení L. Hanuse. Hlavním úkolem komunistických učitelů byla příprava školského programu KSČ, protože jako „odborníci“ mohli nejlépe posoudit pedagogický obsah, přičemž politickou únosnost požadavků a stanovisek posuzovali pracovníci stranického aparátu. Velkou posilou v této práci byly učitelům informace o zkušenostech německých a ruských komunistů. Kromě práce ve straně pracovala většina učitelů-komunistů v různých organizacích politického i zájmového charakteru, stojících pod přímým nebo nepřímým vlivem KSČ. Zde učitelé působili jako redaktoři časopisů, vychovatelé, vzdělavatelé, lektori, propagátoři, osvětoví pracovníci atd.

Svou činností ve prospěch KSČ, za kterou byla většina z nich tvrdě perzekvována státními orgány, vykonali učitelé-komunisté i přes svoji malou početnost v průběhu 20. let obrovskou propagační a osvětově kulturní práci, na jejíž kvalitě nic neubírá ani pozdější názorové rozchody s KSČ některých v první polovině 20. let velmi aktivních učitelů. Ideově nejvyspělejší učitelé potom pomáhali KSČ ve 30. letech v boji proti sektářství a svou názorovou čistotou strhávali další učitele pro boj proti fašismu a válce.

POZNÁMKY

¹ Srov. příslušné pasáže in Salimová, K. I.: *Voprosy školy i pedagogiki v dejatelnosti kommunističeskich partij kapitalističeskich stran (1918—1939)*. Moskva, Pedagogika 1975.

² SÚA Praha, PMV 1918—1924, IV/K/44, krab. 51, č. dok. 9003/21.

³ Hostáň uvádí ve svých vzpomínkách, že Doležal osobně agitoval učitele pro vstup do Jednoty. Blíže Hostáň, J.: *Organizace komunistických učitelů*. PM JAK Praha, Bývalý archiv dějin učitelstva při OS PVŠ, sign. Z 185. Doležalova činnost čeká na své zhodnocení.

⁴ Srov. např. Houser, F.: *Výdělečná práce školních dětí*. Praha, DK 1907. Také Houser není dosud monograficky zpracován.

⁵ Většina z nich zůstala věrna ideálům KSČ až do své smrti. Mnozí zanechali vzpomínkové studie, uchované v PM JAK Praha.

⁶ Mezinárodní propagační výbor byl založen v listopadu 1922 na základě usnesení III.

kongresu KI a I. sjezdu ROI v roce 1921 o odborech. Aby nebyly tříštěny síly v boji proti amsterodamské odborové internacionále, spojil se Mezinárodní propagační výbor v Berlíně v roce 1923 s Internacionálou školských pracovníků.

⁷ Racek, S.: *Učitelé*. Praha, KPÚ 1975, s. 16.

⁸ Tmej, K.: *Jan Hostáň — propagátor a bojovník za socialistickou školu*. Socialistická škola, 23, 1982/1983, č. 2, s. 91—92.

⁹ Z mnoha např. Faun: *Loutkové a divadelní hry pro děti*. Praha, FPT 1926; Faun: *Veselé koření pro besídky*. Praha, FPT 1928.

¹⁰ Hostáň, J. (Faun): *Práce mezi dětmi*. Praha, FDTJ 1925. Příručky Výchovné rady FDTJ, sv. 16.

¹¹ Cach, J.: *Učitel-komunista, bojovník za jednotnou školu*. Socialistická škola, 18, 1977—1978, č. 5.

¹² Žitný, K.: *Výchova ke komunismu. I—III*. Praha, FDTJ 1922. Příručky Výchovné rady FDTJ, sv. 7, 8, 9.

¹³ Blíže Spěváček, V.: *Průkopníci českých pokusných škol*. Praha, SPN 1978, s. 96—119, kde další bibliografie.

¹⁴ Krátký, F.: *Otokar Chlup u základů pedagogické práce ve Federaci DTJ*. In: *Sborník k 80. narozeninám Otokara Chlupa*. Praha, SPN 1955, s. 195—199; Píč, Josef: *Hledání cesty*. In: *Učitelé v práci a boji. Sborník vzpomínek a studií*. Praha, Práce 1968, s. 110—121.

¹⁵ Hostáň, J.: *Organizace komunistických učitelů*. Rkp. PM JAK Praha, Archív dějin učitelstva, sign. Z/185, s. 2.

¹⁶ Uherek, Z.: *Jindřich Honzl — propagátor, učitel. (1894—1953)*. In: Racek, S., c.d., nestr.

¹⁷ Propagátory esperantského hnutí v duchu pacifistických idejí byli u nás před první světovou válkou učitelé Josef Krumpholtz a Heřman Alferi.

¹⁸ Proletkult, I, 1922, sv. 2, č. 15, s. 239.

¹⁹ O jeho životě a díle Angelis, K.: *Karel Hanuš — příklad učitele nového typu*. Učitelské noviny, VIII, 1958, č. 44; Týž: *Socialistická škola*, XI, 1970—1971, č. 5, s. 144—145.

²⁰ O jejich aktivitě viz Henek, T. — Kleskeňová, D.: *Sovětská pedagogika a sovětské školství v naší knižní a časopisecké literatuře v letech 1918—1938*. Brno, SPK 1966, Blíže také Josef Čísar (Petr Denk). *Pedagogika*, V, 1955, č. 7, s. 559.

²¹ O výhodách tohoto postavení SSU viz Vlasák, E.: *Ideová orientace učitelstva za I. republiky. Dějiny učitelstva* — Informace, 1968, č. 8, s. 54—74.

²² Pasák, T.: *Vliv založení KSČ na pokrokové učitelské hnutí*. Socialistická škola, 21, 1980—1981, č. 9, s. 398—405.

²³ Jejich výběrovou bibliografii viz Cach, J.: *Cesta k základům vědeckého světového názoru první generace učitelů komunistů*. In: Kolář, Z. a kol.: *K teoretickým otázkám jednotného systému komunistické výchovy mladé generace*. Praha, skripta FFUK 1981, s. 49—52.

²⁴ Opat, R.: *Kulturní politika KSČ v letech 1921—1938*. Přerov 1983, s. 14.

²⁵ Hanus, L.: *Politické úkoly československého učitelstva*. In: *První sjezd československého učitelstva a přátel školy v osvobozené vlasti*. Praha 1921, s. 405—406.

²⁶ Časopis ČOU, II, a III, 1921—1923, rubrika „*Náš poměr k socialismu*“.

²⁷ Rajtr, F.: *Vyznání učitele, socialisty*, ČČOU, III, 1923, č. 19, č. 20.

²⁸ Vlasák, E.: *Ideová orientace učitelstva za první republiky*. Rkp., 1967, Archív dějin učitelstva, PM JAK Praha, sign. 461, s. 44.

²⁹ Zatím nejlépe shrnul problematiku S. Hurčík ve studiích v časopisech *Pedagogika* a *Jednotná škola*.

³⁰ ŠVSP neměla úřední statut vysoké školy, a proto její absolvování nemělo vliv na platový nebo kvalifikační postup. Přesto byly kursy této školy hojně navštěvovány, což svědčilo o zodpovědném vztahu učitelů k vlastní práci. Blíže Valenta, J.: *Škola vysokých studií pedagogických v Praze*. Pedagogika, 32, 1982, č. 4, s. 435–452.

³¹ Jaroš, V.: *Komunisté v Československé obci učitelské*. In: *Učitelé v práci a boji*. Praha, Práce 1968, s. 139.

³² *Škola pedagogická v Brně*. ČČOU, I, 1921, s. 332.

³³ Hanus, L.: *Zprávy organizační a stavovské*. ČČOU, III, 1923, s. 13.

³⁴ Čondl, K.: *Posluchačem na ŠVSP*. In: *Učitelé v práci* ..., s. 164–172.

³⁵ I tato pedagogicky neobyčejně živá a rušná doba čeká na solidní historické zhodnocení.

³⁶ Jaroš, V.: *Soukromá dvouletá pedagogická akademie v Praze*. In: Chlup, O. — Dvořák, J.: *Soukromá dvouletá pedagogická akademie v Brně*. Brno, Nové školy, 1937, s. 22.

³⁷ Jaroš, V.: c. d. pozn. 31, s. 147.

³⁸ *Za poznáním sovětské školy a pedagogiky*. Pedagogika, 7, 1957, s. 648.

³⁹ Opat, R.: *Pokrokové tradice. Škola vysokých studií pedagogických*. Rudé právo, 5. 11. 1981, s. 3.

⁴⁰ Zde je nutno pečlivě rozlišovat přijetí vědeckého světového názoru jako filozofického vyznání a jeho aplikaci v pedagogice jako vědě, což bylo v podmínkách buržoazní společnosti nesmírně obtížné a v ČSR se začalo plně prosazovat s pomocí sovětské vědy až po roce 1948.

⁴¹ Pelikán, B.: *Nakladatelská politika KSČ v letech 1921–1938*, Bibliografická příručka Praha, ÚML při ÚV KSČ 1974.

⁴² Viz pozn. 13.

⁴³ Žitný, K.: *K otázce socialistické školy a výchovy*. Proletkult, I, 1, 1922, č. 10, s. 183.

⁴⁴ Spěváček, V., c. d. s. 116.

⁴⁵ Houser, F.: *Výběr z prací a projevů*. I–II. Rkp., PM JAK Praha.

⁴⁶ Doležal, A. J.: *Nová škola*. Rudé právo, V, 1924, č. 124, s. 4.

⁴⁷ Pivoda, O.: *Julius Volek-Choráz, učitel-komunista*. Přerov 1978.

⁴⁸ *Soudruh Julius Choráz mrtev*. Meztiskor., IV, 1928, č. 54, s. 818.

⁴⁹ Haitmar, J.: *Koncepce první české jednotné školy v ukrajinském Kijevě*. Přerov, OVM 1973.

⁵⁰ Choráz, J.: *Prohlubme své vzdělání, soudruzi*. Rovnost, 21. 1. 1927, s. 4.

⁵¹ Mráz, F.: *Rudolf Filip, učitel komunista*. Přerov 1979.

⁵² Frey, L. — Kašík, V.: *L. Haken, učitel-komunista, 1880–1949. Život a dílo*. Bibliografie. Praha 1965; Cibulka, L.: *Putování za Josefem Hakenem*. Hradec Králové, Kruh 1980.

⁵³ *Protokol V. sjezdu KSČ Praha 1929*, s. 373.

⁵⁴ Většina příležitostných studií uvádí neustále stejné pasáže vytržené ze souvislostí.

⁵⁵ Menhert, W.: *Der Beitrag Edwin Hoernles zum schulpolitischen und pädagogischen Kampf der KPD in der Zeit der Weimarer Republik (1919–1929)*. Berlin, Volk und Wissen 1958.

⁵⁶ Rudé právo, V, 1924, č. 98, s. 5.

⁵⁷ Houser, F.: *Školní inspektoři*. Rudé právo, IV, 1924, č. 100, s. 3–4.

⁵⁸ *Školský komunistický program*. Rudé právo, V, 1924, č. 105, in: *Dělnická besídka*. Téměř s ročním zpožděním otiskl program ČČOU, V, 1925, č. 7, s. 111–112.

⁵⁹ Tamtéž, s. 112.

⁶⁰ *Hlas Čs. obce učitelské*. ČČOU, VII, 1927, č. 17, s. 227.

⁶¹ Harna, J.: *Kritika ideologie a programu českého národního socialismu*. Praha, Academia 1978.

⁶² Učitel'ské noviny, 43, 1929, č. 11, 22.3.

⁶³ Koubek, L.: *Naše cesta*. Praha, ROH 1950, s. 55.

⁶⁴ Siropolko, S.: *Hlas komunisty k návrhu na zřízení reformních škol v Praze*. Pedagogické rozhledy, 39, 1929, s. 500—501.

⁶⁵ Hora, J.: *Deset let boje za kulturu*. Tvorba, 3, 1928, č. 1, č. 2, č. 4.

⁶⁶ Blíže např. Budský, F.: *K historii dětského pokrokového hnutí*. Praha, MF 1973, kde další bibliografie.

⁶⁷ Spěváček, V.: c. d., s. 91.

КАРЕЛ РЫДЛ

УЧАСТИЕ ЧЕХОСЛОВАЦКИХ УЧИТЕЛЕЙ В ПОДГОТОВКЕ ШКОЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ КПЧ В 20-ЫХ ГОДАХ

Чешские учителя, как наследники прогрессивных культурных традиций народа, происходящие в своем большинстве из социально более слабых слоев, переходили от своих симпатий к социальной демократии и к марксистскому левому крылу этой партии, посредством прогрессивных учительских организаций, к прямому сотрудничеству с КПЧ. Несмотря на то, что их было сравнительно мало, они серьезно работали прежде всего в области партийной культурной политики и пропаганды. Далее они участвовали в подготовке школьной программы КПЧ (1924 г.), развивали деятельность коммунистического издательства, работали в организациях симпатизирующих с КПЧ (напр. Пролеткульт, Федерация рабочих гимнастических обществ, Федерация просветительных коммунистических обществ, Общество для экономического и культурного сближения с новой Россией Зденека

Нейедлого, коммунистические детские и молодежные организации и т.д.). Кроме того, они еще работали в учительских организациях по интересам (Социалистическая ассоциация учителей, Коммунистическое объединение учителей) и в профсоюзных учительских центральных управлениях (Чехословацкая ассоциация учителей), где пропагандировали политику КПЧ и идеи советской единой школы. В конце 20-ых годов учителя помогали отстаивать классовую точку зрения к привлекательным реформаторским движениям экспериментальных школ Комения и Атгения. Самые прогрессивные учителя-коммунисты после V-ого съезда КПЧ отстаивали и осуществляли большевистскую линию партийной политики, которая стала важнейшей силой в объединении большинства народа в борьбе против фашизма и войны.

KAREL RÝDL

CZECHOSLOVAK TEACHERS' PARTICIPATION IN THE PREPARATION OF THE SCHOOL PROGRAMME OF THE CZECHOSLOVAK COMMUNIST PARTY IN THE TIME OF THE TWENTIES

Czech teachers, coming mostly from socially weak strata, and being in the consequence of this heirs of progressive traditions of our nation, usually sympathized with the Social Democracy, the marxist left wing of this party and with the pro-

gressive teachers organizations. This way they got to a direct co-operation with the Czechoslovak Communist Party. In spite of their small number they achieved to have done important work for the Party's cultural policy and propaganda.

They participated especially in the formulation of the School Programme of the Czechoslovak Communist Party from the year 1924, in the work of the Communist Publishing House, in organizations sympathizing with the Czechoslovak Communist Party such as Proletkult, the Federation of Workers Physical Exercises Union, the Communist Adult Education Federation, Nejedlý's Society for Economic and Cultural Rapprochement with the New Russia, Communist children and youth organizations etc. Besides teachers were active also in the teachers' groups of interest (Social Teachers Association, Communist Teachers Union), and in the

Trade Union teachers headquarters, such as The Czechoslovak Teachers Community, where they helped propagate the policy of the Czechoslovak Communist Party and the ideas of the Soviet united school. At the end of the twenties the teachers-Communists helped to assert the class view of otherwise pedagogically interesting reform movement for experimental Comeniums and Atheniums. Those politically maturest helped then after the Vth Congress to assert the Bolshevik line of the Party's policy, which contributed significantly to the uniting of the majority of our nation in its fight against facism and war.